

**AXBOROT BEQARORLIGI SHAROITIDA HOZIRGI KUN
LISONIY SHAXSINING EMOSIONAL-PSIXOLOGIK ZAIFLIGI:
LINGVOEKOLOGIK TAHLIL**

Sultonova Shoxista Muxammadjanovna
Renessans universiteti professori
filologiya fanlari doktori (DSc)

Annotasiya

Maqolada axborot beqarorligining zamonaviy insonning lisoniy shaxs sifatidagi emotsional-psixologik holatiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Media makon ta'sirida xavotirli va agressiv leksikaning shakllanish mexanizmlari, shuningdek, ushbu jarayonlarning uzus va kommunikativ me'yorlardagi o'zgarishlarga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda klipli (tiktokcha) tafakkur ustuvor bo'lgan san'at va mediada mazkur tendensiyalarning aks etishiga alohida e'tibor qaratilgan. Lingvoekologiya yondashuvlariga tayangan holda, muallif til muhitining degradasiyasini kompleks o'rganish va kommunikativ-profilaktik strategiyalarni ishlab chiqish zarurligi haqida xulosa qiladi.

Kalit so'zlar: lisoniy shaxs, lingvoekologiya, emotsional zaiflik, xavotirli diskurs, uzus, klipli tafakkur, agressiv leksika, media

Аннотация

В статье рассматривается влияние информационной нестабильности на эмоционально-психологическое состояние современного человека как языковой личности. Анализируются механизмы формирования тревожной и агрессивной лексики под воздействием медийного пространства, а также влияние этих процессов на изменения в узусе и коммуникативных нормах. Особое внимание уделено отражению данных тенденций в искусстве и медиа, где доминирует клиповое (тиктоковое) мышление. Опираясь на подходы лингвоэкологии, автор делает вывод о необходимости комплексного изучения деградации языковой среды и разработки коммуникативно-профилактических стратегий.

Ключевые слова: языковая личность, лингвоэкология, эмоциональная уязвимость, тревожный дискурс, узус, клиповое мышление, агрессивная лексика, медиа

Hozirgi kunda tilshunoslikda lingvoekologiya til muhitining sifati hamda uning saqlanishi, barqarorligi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganuvchi fanlararo yo'nalish sifatida qaralmoqda. Lingvoekologik yondashuv kommunikativ makonning «ifloslanishi»ga olib keluvchi jarayonlarga alohida e'tibor qaratadi: nutqiy agressiya, negativ leksikaning ekspansiyasi, nutqiy xulq-atvor me'yorlarining buzilishi, qadriyat ma'nolarining diskreditatsiya qilinishi va muloqot madaniyatining pasayishi. Ushbu muammoni o'rganishga T.G. Dobrosklonskaya, G.A. Kopnina, A.P. Skovorodnikov, Ye.I. Sheygal, V.I. Karasik, Yu.N. Karaulov, V.G. Krisko, N.B. Lebedeva¹ kabi olimlarning qator tadqiqotlari bag'ishlangan.

Zamonaviy ijtimoiy muhit siyosiy, iqtisodiy va texnologik jihatdan yuqori darajadagi beqarorlik bilan tavsiflanadi. Doimiy stress ta'sirlari sharoitida lisoniy shaxsning yangi modeli – emotsional jihatdan zaif, ruhiy jihatdan charchagan va yuqori reaktivlikka moyil shaxs shakllanmoqda. «Oquvchan (og'uvchan) zamonaviy dunyoda harakat sharoitlari va hayot strategiyalari barqaror odatlar hamda xulq namunasiga aylanib ulgurmasidan tez o'zgarib turadi».

Dunyoni anglash vositasi sifatida til ushbu siljishlarni muqarrar ravishda aks ettiradi. So'nggi yillarda xavotirli, negativ va agressiv leksika ulushining sezilarli darajada oshishi kuzatilmoqda. Bu holat nafaqat alohida individlarning ruhiy

¹ Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: Современная английская медиаречь. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 263 с. С. 257–261; Копнина Г.А., Сковородников А.П. О философских основаниях лингвистики информационно-психологической войны. – Экология языка и коммуникативная практика. 2016. № 1. С. 35–50; Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с, – Библиогр. – С. 328-365; Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с; Крысько, В. Г. Психология массовых коммуникаций: учебник для вузов / В. Г. Крысько. — Москва: Свет Лотоса, 2009. – 447 с; Лебедева Н. Б. О метаязыковом сознании в аспекте лингвистической экологии // Экология языка и коммуникативная практика. — 2014. — № 2.

holatini, balki butun jamiyatdagi tipologik o'zgarishlarni ham ifoda etadi. Til muhitining holati va uning ifloslanishi/degradasiyasi omillarini o'rganuvchi lingvoekologiya konsepsiyasiga tayangan holda, zamonaviy inson nutqiy xulq-atvoriga axborot muhitining ta'sirini tavsiflash mumkin.

Buning uchun quyidagi usullardan foydalaniladi:

diskursiv tahlil – mediada xavotirli va agressiv bayonotlarning shakllanish mexanizmlarini aniqlash;

kontekstual-semantik tahlil – ommaviy kommunikasiyadagi leksik tendensiyalarni (sarlavhalar, ijtimoiy tarmoqlar, internet sharhlari) tavsiflash;

psixolingvistik yondashuv – individning emotsional holatini uning nutqiy namoyonlari bilan bog'lash;

lingvoekologik tahlil – til muhiti sifatini baholash va uning degradasiya omillarini aniqlash;

madaniyatshunoslik tahlili – xavotirli diskursning musiqa, kino va boshqa badiiy shakllardagi aksini talqin qilish.

Demak, zamonaviy insonning emotsional zaifligi ko'pincha nutqiy xulq-atvor deformatsiyasining omiliga aylanmoqda. Zamonaviy subyekt yangiliklar oqimining yuqori sur'ati, media raqobati va ijtimoiy tarmoqlar algoritmik lentarlari bilan belgilanuvchi doimiy axborot bosimi sharoitida faoliyat yuritishga majbur.

Psixologlar va neyrofiziologlar ta'kidlashicha, negativ stimullarga (xavotirli sarlavhalar, mojaroli sharhlar, inqiroz prognozlari) doimiy duch kelish surunkali xavotir holatini shakllantiradi.

Bu holat nutqda quyidagicha namoyon bo'ladi:

fikrlarning ifodaliligi va keskinligining ortishi;

himoya reaksiyasi sifatida agressiv til markerlaridan foydalanish;

xabarning ratsional-mantiqiy qismining qisqarishi va emotsional qo'shimchalarning ko'payishi;

kommunikativ xulq-atvorni o'zini nazorat qilish darajasining pasayishi.

Shunday qilib, emotsional beqarorlik nafaqat fon, balki nutqiy strategiyalar transformatsiyasining manbaiga ham aylanadi. Til ekologiyasi inqirozining eng

sezilarli ko‘rinishlaridan biri mediada faol targ‘ib qilinayotgan xavotirli leksika qatlamining shakllanishidir. “DAHSHAT!”, “SHOSHILINCH!”, “FALOKAT!”, “TUGADI!”, “VAHIMA!” kabi sarlavhalar real xavf bo‘lmagan holatlarda ham me’yorga aylanib bormoqda.

Bunday giperbolizatsiya bir qator oqibatlariga olib keladi:

Desensibilizatsiya – xavotir tili o‘z signal funksiyasini yo‘qotayotgan emotsional loqaydlik;

Uzusda agressiv leksikaning kengayishi – xavotirli va falokatli markerlarning kundalik muloqotga ko‘chishi;

Nutqiy agressiyaning o‘sishi – har qanday axborot triggeriga nisbatan haqoratli va qadrsizlantiruvchi ifodalardan foydalanish.

Diqqatni tez jalb qilishga yo‘naltirilgan media platformalar ratsional kontentga nisbatan emotsional kontentni afzal ko‘ruvchi algoritmlar orqali ushbu ta’sirni yanada kuchaytiradi.

Natijada ommaviy kommunikatsiya amaliyotida quyidagi barqaror o‘zgarishlar kuzatiladi:

tubanlashgan, jargon va haqoratli leksikaning tarqalishi;

emotsional terminlar inflyatsiyasi: «tresh», «jest», «do‘zax», «dahshat» so‘zlarining maishiy vaziyatlarga nisbatan qo‘llanilishi;

nutq sur‘atining tezlashishi va sintaksisning soddalashishi;

argumentasiyaning kamayishi va uning emotsional reaksiya bilan almashtirilishi;

nutqiy etiketning qisqarishi, to‘g‘ridan-to‘g‘rilik va mojarolilikning kuchayishi.

Shunday qilib, xavotirli diskurs nafaqat mediamakonda mavjud, balki kundalik kommunikatsiyani ham shakllantirib, uzusga aylanmoqda.

San’at sohasida ham madaniy shakllardagi tendensiyalar aks etmoqda: klipli tafakkur yangi me’yorga aylanib bormoqda. Zamonaviy ommaviy musiqa madaniyatida quyidagi tendensiyalar kuzatiladi:

talaffuz aniqligining pasayishi («mumble speech» effekti);

soʻzlashuv, qisqartirilgan va «toʻliq ochilmagan» shakllardan foydalanish;
maʼnodan koʻra ritm va emotsional tarkibning ustunligi;
emotsional beqarorlik va ichki parokandalikning akustik imitatsiyasi.

Kinoindustriyada esa:

tezkor emotsional reaksiya tamoyiliga qurilgan qisqa replikalar;
hikoyaning fragmentarliligi;
emotsional fonni kuchaytiruvchi konfliktli sahnalarning ustunligi;

TikTok kabi platformalar tomonidan joriy qilingan qisqa roliklar formatiga moslashish kuzatilmoqda.

Demak, klipli tafakkur tomoshabin va tinglovchini yorqin, xavotirli va agressiv signallarga nisbatan yanada taʼsirchan qiladi – bu esa ommaviy axborot vositalari tili va lisoniy shaxs nutqida bevosita aks etadi.

Taʼkidlash joizki, zamonaviy lisoniy shaxs negativ, xavotirli va agressiv axborot kontentining intensiv taʼsiri natijasida emotsional-psixologik zaiflik holatida yashamoqda.

Shakllangan xavotirli leksika qatlami uzusga faol taʼsir koʻrsatib, emotsional barqarorlik chegarasini pasaytirmoqda va kommunikativ meʼyorlar degradasiyasiga olib kelmoqda. Ushbu jarayonlar sanʼatda, ommaviy madaniyatda va kundalik nutqda aks etib, tezkor, fragmentlashgan va xavotirli yangi til muhiti modelini shakllantirmoqda.

Shunday qilib, lingvoekologiya doirasida bunday jarayonlarni til muhitining ifloslanishi sifatida baholash mumkin boʻlib, ular tizimli tadqiqotlar va profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Istiqbolli yoʻnalishlar sifatida axborot yuklamasini kamaytirish, barqaror kommunikativ xulq-atvorni shakllantirish va jamiyatda nutq madaniyati darajasini oshirish boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqishni koʻrsatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bauman Zigmunt. Tekuchaya sovremennost / per. s angl. S. A. Komarova. – SPb.: Piter, 2008. — 238 s.; 10-15 str.

2. Dobrosklonskaya T.G. Medialingvistika: sistemniy podxod k izucheniyu yazika SMI: Sovremennaya angliyskaya mediarech. – M.: Flinta: Nauka, 2008. – 263 s. S. 257–261.
3. Karasik V.I. Yazikovoy krug: lichnost, konsepti, diskurs. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
4. Kopnina G.A., Skovorodnikov A.P. Gazetno-publisisticheskie teksti kak istochnik informasii o texnologii vedeniya sovremennoy informasionno-psixologicheskoy voyni. – Ekologiya yazika i kommunikativnaya praktika. 2017. № 1. S. 170–181
5. Kopnina G.A., Skovorodnikov A.P. O filosofskix osnovaniyax lingvistiki informasionno-psixologicheskoy voyni. – Ekologiya yazika i kommunikativnaya praktika. 2016. № 1. S. 35–50
6. Kopnina G.A. Ekologiya yazika i ekologiya rechi kak razdeli ekolingvistiki. – Ekologiya yazika i kommunikativnaya praktika. 2014. №2. S. 78–89.
7. Krisko, V. G. Psixologiya massovix kommunikatsiy: uchebnik dlya vuzov / V. G. Krisko. – Moskva: Svet Lotosa, 2009. – 447 s.
8. Lebedeva N. B. O metayazikovom soznanii v aspekte lingvisticheskoy ekologii // Ekologiya yazika i kommunikativnaya praktika. — 2014. — № 2.
9. Skovorodnikov A. P. O sverxsilnoy rechevoy agrescii i ee modalnom antipode. Politicheskaya lingvistika. 2019. № 3 (75). S. 12-21.
10. Sheygal Ye.I. Semiotika politicheskogo diskursa / In-t yazikoznaniya RAN; Volgogr. gos. ped. un-t. – Volgograd: Peremena, 2000. – 368 s, – Bibliogr. – S. 328-365.